

В. Дорошенко

Шевченкова
освіта

26.2
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА Ч. 166.

ВОЛ. ДОРОШЕНКО

Шевченкова освіта

(З приводу одної легенди)

ЛЬВІВ — КИЇВ

Накладом Української Видавничої Спілки

1924.

06 10
ЛІТЕРАТУРНО - НАУКОВА БІБЛІОТЕКА Ч. 166.

26.209.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР.

ВОЛ. ДОРОШЕНКО

Шевченкова освіта

(З приводу одної легенди)

ЛЬВІВ — КИЇВ

Накладом Української Видавничої Спілки

1924.

W 5/204u/5-4 Wob. 2

Наукова бібліотека

№ 1748

З друкарні Вид. Спілки „Діло“, Львів, Ринок 10.

26.209.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

„Тільки патентоване науцтво, горде з своїх дипломів, може не помічати того, що як на свій час, Шевченко зовсім не був людиною неосвіченою, — і не помічаючи може з призирством дивитись на цього „самоучку“. Але так робило й робить раз-у-раз усяке дипломоване науцтво“.

С. ЄФРЕМОВ, Шевченко.
(Київ, 1914), ст. 130.

З іменем великого українського національного поета звязана дивним дивом одна легенда, котру час би вже розвіяти. Легенда ця неzasлужено зневажає Шевченка тай нас усіх, почитателів безсмертного Кобзаря, виставляє також не в дуже то гарнім світлі. Я маю на гадці легенду про малограмотність, неосвіченість, неуцтво Шевченка. І досі можна почути з уст людей, здавалосяб, інтелігентних, зневажливий відзив про великого Кобзаря — „малограмотний“, мовляв, „неосвічений“...

Добре ще, коли чоловік, котрий таке говорить, вірує щиро в свою власну культурну вищість перед

національним генієм. Це булоб з нашого погляду смішне, дурне, коли хочете, становище, але бодай зрозуміле. Алеж подібні фрази не раз зриваються з уст людей, які рівночасно захоплюються величию Шевченка, його геніяльністю, славлять його як національного пророка, провідника народу. Як зрозуміти таке становище? Чи не виставляють отсі нерозумні хвалителі собі ще гіршого свідоцтва, ніж ті хвальки, що вважають себе й мудрійшими й освіченішими людьми, а як, крий Боже, до того ще й вірші дряпають, то й поетами кращими, ніж Шевченко?

Можна ще зрозуміти, напр. знаного футуристичного віршаря Михайля (!) Семенка, коли він з піною на устах вигукує: „Я палю свій „Кобзарь“! Сердега щиро вірує, що Шевченком може захоплюватися лише „чоловік примітивний“, і

чванькувато питається : „Як я можу шанувати тепер Шевченка, коли я бачу, що він є під моїми ногами?“ Семенкові „Кобзарь“ „тхне дьогтем і салом“ і тому він таке говорить*). Ми можемо посміхнутися на таке варзякання і тільки постукати пальцем по чолі. Але яким іменем можемо охрестити тих, що рівночасно й величають Шевченка, як великого поета, великого мистця, й ганьблять його як чоловіка некультурного, малограмотного, від котрого, по слову Семенка, смердить дьогтем і салом?

Я думаю, що ці люде не думають, що говорять. З чужого голосу хвалять поета і з чужого голосу його зневажають, бо дійсний, щирий цінитель Кобзаря не може, не сміє взивати Шевченка мало-

*) Пор. Семенко, Дерзання. Поези. Київ 1914, ст. 1-а.

грамотним письменником. Цеж *contradictio in adjecto*: письменник великий і — неосвічений.

Як би ми навіть не мали ніяких відомостей про Шевченкову науку, то й тоді, маючи тільки його „Кобзарь“, не смілиб сумніватися щодо його освіти.

Велика книга — велика формою й змістом — не можеж вийти з під пера неука неотесаного, півінтелігента! Не всіж ми Семенки, є між нами досить людей і зі здоровими глуздами й тонким смаком — і одначе ми захоплюємося не „дерзаннями“ Семенків, а віщими глаголами натхненного Тараса безсмертного.

Без освіти, без самоосвіти, з самою лише інтуїцією поета, не дав би нам Шевченко твору такої висоти, як „Кобзарь“. Не зміг би прозирнути в будучину народню й зро-

зуміти й оцінити минувшину. Не був би й малярем визначним.

Талантів ми маємо серед темної маси досить, але не відшліфовані освітою не блищать, не висвічують вони самоцвітами й застаються на дні народнього моря.

Нарешті, всі ми з біографії Шевченкової знаємо, що поет обертався, як був на волі, і перед засланням і по заслання, серед освіченої громади, серед, сказатиб, сметанки тодішньої інтелігенції — української й російської, мав серед неї багато друзів і приятелів та великих поклонників.

Невже це булоб можливе, як би Шевченко був малограмотний, не мав ні зовнішньої, ні внутрішньої оглади, словом не гармоніював з колом, де був прийнятий?

Хибаж ми не знаємо, що Шевченко, навпаки, перевищав це коло, що був уже й для сучасників своїх

провідником, пророком? Хіба ми не чули ніколи відзиву Костомарова про вражіння, яке справили на нього твори Шевченка? Пригадайте місце з автобіографії славного історика: „Я — каже Костомарів — бачив, що Шевченкова муза розірвала завісу життя народнього. І страшно, і солодко, і боляче й принадно було зазирнути туди“. Про великий вплив Шевченкових поезій згадує й Куліш: „Усі ми знали Шевченкові твори напам'ять і були очаровані ними... Шевченко зробив з нас людей, що ненавиділи Москалів і всіх, що були винні бідуванню рідної України“. (Пор. Шевченків житєпис Кониського т. I, ст. 190). Шевченкові твори видавалися Кулішеві, як він признається в „Хуторній поезії“ — „якимсь відкриттям з неба“, а сам поет — національним пророком. Разом із ним і всі Кияне по сло-

вам його „взирали на Шевченка як на якийсь світильник небесний“. „Спів Шевченка — свідчить Куліш — для молодіжи був воістину гуком воскресної труби архангела“. І не тільки Кирило-методіївці так дивилися на Шевченка. Слова його були святі й взагалі для цілого молодого покоління українського. Пригадайте лист одного молодого ентузіяста до Шевченка, коли той був уже на заслання: „Хоча Вас і не стало, та на Ваше місце знайдеться до тисячі людей, готових стояти за все те, що Ви говорили“ (1850 р.) Лист цей коштував життя одного й карери другого ентузіяста. Так щож, невже оця шана й оцей вплив могли дістатися людині малоосвіченій, хочаб і як талановитій?

Вже Ол. Кониський у своїй великій біографії нашого Кобзаря ясно й недвозначно відповів на це. „За

для цього не досить було самої його кебети, яко художника і письменника. Хоч би яка велика була кебета, а до неї треба ще відповідного розвитку духового й морального на те, щоб художник мав вплив на публику: треба, щоб твори художника чи письменника стояли коли не вище, так хоч урівень з культурою людей, на яких він впливає" (Т. I., ст. 211). Розуміється! І Шевченко, наперекір ходячому поглядів, й був саме таким високо освіченим мистцем. Що більше, мав він навіть ту формальну шкільну освіту, яку філістри взагалі, а наші особливо ставляють понад усяку иншу, недипльомовану освіту. У нас якось зовсім забувають про той факт, що Шевченко скінчив Академію Мистецтва, де вчився не тільки малярства, але й загально-освітніх предметів. Крім цієї офіційної науки Шевченко пильно вчився й сам,

самодосвітою доповнюючи недоста-
чі шкільної науки. Та ще й перед
Академією битий долею молодий
кріпак мусів не одного навчитися.
І у Вильні й Варшаві мусів він не
одно бачити, не одно чути, не про
одно подумати, прочитати, порів-
няти з своїм.

Як учився Шевченко, оповідає
сам він у своїй автобіографічній
повісті „Артист“. Читав багато, по-
зичаючи книжки у Гребінки або
Брюлова: крім українських книжок
історію Греції, середніх віків, твори
Гомера, Гете, Шілера, Шекспіра й
ин. в перекладах на російську мо-
ву. Учиться французької мови у
студента Демського, від якого
довідується про славетного Гіббона.
Разом з Демським ходить на виклади
професорів університету й медичної
академії: зоології (проф. Кутор-
ги), фізіології (проф. Буяльського),
фізики тощо. Увечері вдома теж

читає. Жив Шевченко тоді з товаришем Штернбергом і от вечерами хтось із них на переміну читав на голос, тимчасом як другий малював. З Брюловим нераз оглядали вони музеї та галерії і ці оглядини „були блискучими лекціями теорії малярства“. Брюлов взагалі любив при всякій нагоді розмовляти з своїми учнями про мистецтво і так непомітно поучувати їх. Завдяки цьому молодий талановитий визволенець незвичайно швидко зрівнявся щодо освіти з паничами, а обертаючися серед світлих людей, міг ще й значно більше поширити свою освіту, не одно почувши таке, чого в книжках не вичитав. Навіть в компанії „мочемордів“ не одно добре міг почути Шевченко, бо були між ними люде освічені й поступові. Отож не дивно, що „розмова з Шевченком, як згадує Костомарів (див. Кобзар, вид. празьке, т. II., ст. VIII),

ніколи не нудила й була незвичайно приємна", а гості Козачковського, слухаючи Шевченкову бесіду, дивувалися його широкому розвитку (Кониський, т. I. ст. 159).

Не місце тут ширше розводитися про те, що читав Шевченко. Ця тема варта спеціальної студії. Зі споминів про Кобзаря, з листування з ним, нарешті з самих творів його, включно до дневника й переписки, дуже легко дізнатися, скільки гарних і розумних книжок перечитав поет.

От нпр. Афанасєв - Чужбинський згадує, як Шевченко було під негодую цілий день читає, не встаючи з ліжка, й так перечитав багацько книжок, надто польських. Удвох з Шевченком читав Чужбинський Міцкевича і пригадує, як Шевченко захоплювався Міцкевичовими перекладами з Байрона, твори котрого

наш поет знав також і з російських перекладів.

Правда, маємо щодо освіти та лектури Шевченка й інакші відзиви в споминах Тургенєва й Полонського, уміщених у I. томі празького „Кобзаря“, але відзиви ці стоять у разячій суперечности з усім тим, що кажуть люде, які ближше знали Шевченка, і з тим, що говорять про це самі твори поетові.

Тургенєв каже нпр.: „Читав Шевченко, я гадаю, мало (навіть Гоголь був йому знайомий лише поверхово), а знав ще менше“ (стор. VI). Алеж це суцця неправда! Шевченко, навпаки, знав і дуже високо ставив Гоголя, та й інакше не посвятив би йому вірша. В листі до Репніної Шевченко писав: Я завсіди читав Гоголя з насолодою. Так само розминається з правдою й Полонський, кажучи, що Шевченко не був ані вчений, ані начитаний (ст. X). Сміш-

не говорення, котре зраджує поверхову знайомість російського поета з українським. Полонський мусів би пам'ятати вислів Пушкіна про власну освіту :

„Ми всѣ учились понемногу
Чему-нибудь и как нибудь“.

І щож, хиба ми скажемо, що великий російський поет не був інтелігентною людиною? Він учився й поза школою, як свідчать про це його твори. Так і Шевченкові твори показалиб Полонському, що й український поет був людиною освіченою у всякому разі не менше (я кажу, що більше) за пересічного російського інтелігента того часу. Забудьмо одначе про могутню українську поезію Шевченка, візьмім іно його російські повісти і побачимо тут це навіч, бо поет тут пише про себе, про своє життя, а між иншим і про свою лектуру. А. Ні-

26-209

Бібліотека

17

ковський з самого „Дневника“ Шевченкового винотував яких 200 авторів, прочитаних Шевченком (пор. його статтю „Бібліотека Т. Шевченка“ в київському „Книгарі“ 1917 р. ч. 3). Цей реєстр значно збільшивсяб, як би автор використав крім дневника ще й повісти Шевченка та його листування. Студії над Шевченковим життям і творами рішучо завдають брехню згаданим відзивам Тургенєва й Полонського. Шевченко не тільки читав, він любив книжки й умів тонко їх оцінити. Відповідні докази цього читач знайде хочаб у моїй збірці афоризмів із Шевченка („Шевченкова криниця“, вид. фонду „Учітєся“), тому я тут не буду їх наводити. Згадаю тільки, що навіть у неволі, де так тяжко було здобути книжку, де Шевченкові заборонялося читати, поет мимо всього книжки діставав, читав і посідав навіть не-

J.B.S.

16

1748

личкі бібліотечки. Підчас трусу на донос прапорщика Ісаєва (1850 р.) у Шевченка знайдено між ин. отсі книжки: Біблію, Томи Кемпійського Наслідування Христа, дві книжки Шекспіра, Пушкинового „Евгена Онегіна“, дві книжки творів Лермонтова і дві книги повного збірника творів російських письменників, близче не названих (диви: Твори Шевченка, вид. Яковенка, Т. II., ст. 131). І це найдено, не вважаючи на попередження поета й приховання ним своїх річей. В дійсности поет мусів мати книжок більше.

Із щоденника поетового довідуємося, що вертаючи з заслання 1857 р., віз він з собою цілу збірку книжок. Під датою 5. липня читаємо: „З моєї бібліотеки, котру знаю на память цілу і котру давно вже спакував у скриню, не знайшлося книжки, вартої товаришити мені в моїй радісній одино-

кій подорожі по Волзі. Ригельманова „Історія донського війська“ видалася мені надто старою і я її спакував на саме дно“. По смерті Шевченка зосталася по нім невеличка бібліотечка, зібрана здебільшого очевидно вже по повороті з неволі. Багато книжок з автографами авторів чи видавців, що дарували поету свої видання. Всього книжок нараховано 150 томів — тут є й красне письменство й етнографія, історія, природні науки, філософія тощо. В мовах українській, російській і польській. Спис цих книжок переховується в музеї Тарнавського у Чернигові (недавно опублікував його д. І. Айзеншток у своїй статейці „Книгозбірня Т. Шевченка“, уміщеній в кн. 8-й харківського „Червоного Шляху“ за мин. рік). Невеличка ця, зібрана вже перед смертю бібліотечка, але скажіть мені, хто з наших патен-

тованих патріотів, докторів і директорів, має бодай половину?

Так падає легенда про неучтво і неочитаність Шевченка. Звідкиж вона взялася? Очевидно повстала вона серед панства, для котрого бувший кріпак — хоч який талановитий — був усетаки мужик, а його твори відгõнили, висловлюючися делікатним стилем критика Белінського, „простацтвом селянської мови й дубоватістю селянського розуму“. Вороги українського руху — Москалі й Поляки кепкували собі з нашої літератури. Для них вона була, очевидно, низча їхньої. Кобзарь Шевченків додавав ще більше їді їх національній та соціяльній ненависти. І от коли лібералові Белінському така гидка була українська література, що навіть само вже прізвище „Куліш“ видавалося йому „свинським“, то щож уже казати про всяких зу-

брів : Шевченко — бунтарь, гайда-мака — був для них неотесою мужиком, грубим хлопом. Таланту Шевченкові одначе годі було відмовити і от серед панства утерлося поняття про Шевченка як про талановитого самоука чи недоука. Це засвоїла мимоволі й наша інтелігенція — від своїх зросійщених чи спольщених батьків. Відзиви Тургенєва й Полонського, що зна-ли Шевченка надто коротко, по-верхово й тільки в останнім періоді його життя, коли він був зломаний 10-літнім засланням, а то й нашого химерного Куліша, що під сердиту руку, розійшовшися з своїми земляками в оцінці минулого України, лаяв Шевченка — неосвіченим мужиком, а музу його — п'яною, очевидно тільки піддержували негідну пам'яті великого Кобзаря байку. Та ніхто краще за Куліша й не заперечив цієї байки.

От що писав Куліш про Шевченка в 1862 р. у „Основі“: „На Шевченка — часто чуєш — здаються: що ось, мовляв мужик, з крепаків вийшов і в школах не бував, та які розумні речі проголодав!... Ой, ой! колиб то всі знали, що то за головатий був чоловік той Шевченко, і яку він школу пройшов, попомірявши того шляху, що бодай, каже більш не міряти, і поживши в столиці з усякими людьми! Ми знали Шевченка тоді, як він написав щонайвищі свої недруковані думи. Не було книжки живої і животворящої, щоб йому в руки попала та й лежала в його непрочитана. Пушкіна він знав на пам'ять, дарма що писав не його мовою, не його складом, а Шекспира возив із собою, кудибні їхав. Щеж не забудемо, що Шевченко добре працював над малярством і розкидав розумом по всіх

малярських школах: то мало хиба там було корму для його голови? Обїздив Шевченко всю Україну, переговорив з тисячами всякого люду, то це хиба не наука, не бібліотека життя людського? Чували ми його критичні розправи з його уст і дивом не раз дивували, як він глибоко входив у саму суть літературного діла“. (Пор. Твори Куліша, вид. львів. „Просвіти“ т. VI., ст. 503—504).

Так говорить чоловік, що добре знав Шевченка, що був його приятелем і товаришем. І це, на мій погляд, остаточно заперечує погану легенду, котру час уже покинути.

Очевидно, скажемо на закінчення словами А. Ніковського, від нашого висновку на користь освіти й лектури Шевченка ні трохи не програє його геніяльність, за те вона стає нам більше зрозумілою.

Для характеристики творчости поета краще здобути об'єктивний матеріал, ніж ірраціональною інтуїцією пояснити чудо й несподіванку (Книгарь 1917, ч. 3., ст. 114).

Студії над життям і творами поета, познайомлюючи нас з освітою його взагалі й лектурою з'окрема, дають нам цей об'єктивний матеріал, що усуває всяку потребу чуда. Шевченко став великим поетом тільки завдяки своїй упертій праці над собою.

0.72

(1986)

1748

K.L.

рл 4748

В. Дорошенко

Шевченкова

освіта